

хвороба // Нова Рада. – К., 1917. – 29 квітня. – С. 1; Ніковський Ан. Уміркованість над міру // Нова Рада. – К., 1917. – 30 квітня. – С. 1; Яринович А. Тверді ціни і непевна політика // Нова Рада. – К., 1917. – 6 вересня. – С. 1; Яринович А. Самоозначення і централісти // Нова Рада. – К., 1917. – С. 1; 19. Див.: Кушнір М. Земельна справа на Україні // Нова Рада. – К., 1917. – 12 липня. – С. 1; там само. – 19 липня. – С. 1; 20. Див.: Русова С. Негайна справа // Нова Рада. – К., 1917. – 23 серпня. – С. 1; 21. Див.: Матушевський Ф. Права національних меншостей. // Нова Рада. – К., 1917. – 27 квітня. – С. 2-3; 22. Див.: Шелухин С. Судові фортеці реакції та контр-революції // Нова Рада. – К., 1917. – 17 жовтня. – С. 1; 23. Див.: Смуток П. Російський Сфинкс // Нова Рада. – К., 1917. – 26 вересня. – С. 2-3; 24. Див.: Саліковський Ол. Чого домагаються українці та інші народи Росії // Нова Рада. – К., 1917. – 30 серпня. – С. 2-3; 25. Див.: Чопівський І. Економічні справи України // Нова Рада. – К., 1917. – 24 травня. – С. 2-3; Чопівський Ів. Економічні нариси // Нова Рада. – К., 1917. – 6 жовтня. – С. 2-3; там само. – 7 жовтня. – С. 2-3; там само. – 14 жовтня. – С. 2-3; там само. – 20 жовтня. – С. 2-3; там само. – 5 лист. – С. 2; там само. – 11 лист. – С. 2; 26. Див.: Мацієвич К. Принципи і межі тимчасового Земельного законодавства // Нова Рада. – К., 1917. – 12 листопада. – С. 1; там само. – 14 лист. – С. 1-2; там само. – 15 лист. – С. 1; там само. – 16 лист. – С. 1; Мацієвич К. Руїна сільського господарства // Нова Рада. – К., 1917. – 12 груд. – С. 1; там само. – 13 груд. – С. 1-2; там само. – 14 груд. – С. 1-2; 27. Стрілець В.В. Згадана праця. – С. 109; 28. Див.: Друга конференція української партії соціалістів-федералістів // Нова Рада. – К., 1917. – 7 вересня. – С. 2-3; 3'їзд партії укр. соціалістів-федералістів // Нова Рада. – К., 1918. – 19 (6) травня. – С. 2; Конференція партії українських соціалістів-федералістів 8-9 вересня 1918 року // Нова Рада. – К., 1918. – 21 (11) вересня. – С. 1-2; 29. ІР НБУ. – Ф. 44. – № 426. – Арк. 13; 30. Там само. – № 599. – Арк. 1; 31. Там само. – № 602. – Арк. 1 зв.; 32. ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Оп. – 1. – Спр. 16. – Арк. 12зв.; 33. Там само. – Арк. 13; 34. Журба Г. Від «Української хати» до «Музагету» // Україна. – Київ, 1990. – №47 (листопад). – С. 135; 35. ІР НБУ. – Ф. 44. – № 599. – Арк. 1; 36. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 3. – Арк. 603; 37. ІР НБУ. – Ф. III. – №. 53552. – Арк. 5зв-6; 38. Там само. – Ф. 44. – № 601. – Арк. 2 зв.; 39. Там само. – № 598. – Арк. 1зв.; Там само. – №602. – Арк. 1; 40. Там само. – № 424. – Арк. 11; 41. Там само. – № 598. – Арк. 1зв.; 42. Там само. – Ф. III. – №. 52551. – Арк. 4; 43. Там само. – Ф. 44. – № 598. – Арк. 1 зв.; 44. Там само. – № 601. – Арк. 2; 45. Там само. – № 602. – Арк. 1; 46. Там само. – № 603. – Арк. 1; 47. Там само. – № 602. – Арк. 1; 48. Там само. – № 603. – Арк. 1; 49. Там само. – Ф. III. – № 52551. – Арк. 14; 50. Там само. – Ф. 44. – № 603. – Арк. 1; 51. Там само. – № 604. – Арк. 1 зв.; там само. – № 430. – Арк. 18; 52. Там само. – № 433. – Арк. 21., там само. – № 434. – Арк. 22; 53. Там само. – № 605. – Арк. 1 зв. 54. Єфремов С. На поворотті // Нова Рада. – К., 1917. – 5 серпня. – С. 1; 55. Василько Ан. «Повстання Мари» – Нова Рада. – К., 1917. – 8 грудня. – С. 3-4; 56. Там само; 57. Яринович А. Хто з ними // Нова Рада. – К., 1917. – 10 листопада. – С. 1; 58. Там само; 59. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України. – С. 151; 60. Напад на редакцію «Нової ради» // Нова рада. – К., 1918. – 2 березня (17 лютого). – С. 1; 61. Там само; 62. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 1. – Арк. 20; 63. Ніковський Ан. Зміна уряду // Нова рада. – К., 1917. – 3 березня (8 лютого) – С. 1; 64. Ніковський Ан. Чому не виходила «Нова Рада» // Нова Рада. – 1918. – 9 травня. – С. 1; 65. Там само; 66. Там само; 67. ЦДАВО України. – Ф. 2469. – Оп. – 1. – Спр. 8. – Арк. 6-6 зв.; 68. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 3. – Арк. 603; 69. Ніковський Ан. Чорноморсько-Балтійський Союз // Нова рада. – К., 1918. – 13 жовтня. – С. 1; 70. Там само; 71. Христюк П. Замітки і матеріали до української революції 1917-1920 рр. – Том III. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – С. 37; 72. Превенційна цензура газет // Відродження. – К., 1918. – 9 травня. – С.1; 73. Ан[дрій]. Н[іковський]. Придушене слово. // Громада. – Київ, 1919. – № 10-12. – С. 7; 74. М. Василенкові та Д. Дорошенкові // Нова Рада. – К., 1918. – 16 червня. – С.1; 75. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії. – Житомир, 1992. – с. 43; 76. У Києві. // Нова рада. – Київ, 1918. – 31 травня. – С. 3; 77. ЦДАВО України. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 4; 78. Ан[дрій]. Н[іковський]. Придушене слово. // Громада. – Київ, 1919. – № 10-12. – С. 7; 79. Од редакції. // Нова Рада. – Київ, 1918. – 10 жовтня. – С. 2.; там саме – 11 жовтня. – С. 2.; там саме – 12 жовтня – С. 2; 80. Ніковський А. Лист редактора «Нової Ради» // Промінь. – К., 1919. – 1 (14) листопада. – С.2; 81. Од редакції // Нова рада. – 1918. – 17 грудня. – С. 4; 82. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 3. – Арк. 605; 83. Нашим читателям // Нова Рада (2-е издание на русском языке). – К., 1918. – 24 декаб. – С. 1; 84. Там само; 85. Ніковський А. Лист редактора «Нової Ради» // Промінь. – К., 1919. – 1 (14) листопада. – С.2; 86. Яринович А. На біжучі теми: Методи українізації // Нова Рада. – К., 1919. – С.2; 87. Перед невідомим завтра // Рада. – К., 1919. – 3 (16) вересня. – С. 1; 88. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 3. – Арк. 612; 89. Єфремов С. Непримиренні // Рада. – К., 1919. – 6 (19) вересня. – С. 1; там само. – 7 (20) вересня. – С. 1; там само. – 8 (21) вересня. – С.1; там само. – 10 (23) вересня. – С.1; 90. ДА СБУ. – 67098 фп. – Т. 59. – Ч. 3. – Арк. 612-613; 91. Ніковський Ан. Наша сила // Рада. – К., 1919. – 4 (17) вересня. – С.1; 92. Там само; 93. ДА СБУ. – 67098 фп. – Том 59. – Ч. 3. – Арк. 613; 94. Там само; 95. Там само. – Ч. 1. – Арк. 111; 96. Од редакції // Промінь. – К., 1919. – 24 листопада (7 грудня). – С.1; 97. Там само; 98. На захист культури // Промінь. – К., 1919. – 2-9 (15-22) грудня. – С.1.

Ю.І. Пон, О.М. Кравчук

**ПЕРШИЙ ГУБЕРНАТОР ЗАКАРПАТТЯ: ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
Г. ЖАТКОВИЧА В 1918 – 1921 РР.**

Новітня історія України багата на яскравих політичних діячів. На жаль, серед досліджень, зокрема визвольних змагань 1917–1920 рр пріоритет віддано висвітленню державотворчої діяльності лідерів Наддніпрянщини й ЗУНР. Однак наукова системність вимагає вивчення політичної активності представників всіх українських регіонів. Це певною мірою стосується Закарпаття і такого його діяча, як Григорій Жаткович. Він був першим губернатором Закарпаття в складі Чехословацької республіки. Йому не тільки не поталанило з реалізацією своєї державотворчої концепції, але й сучасники, а згодом й історики не змогли об'єктивно оцінити його політичну діяльність. Так дослідник з часів першої ЧСР Ф. Пероутка твердив, що «Жаткович сам за характером був скоріше політизуючий адвокат, ніж адміністратор», а в іншому місці своєї праці називає його «борцем за автономію»¹. Для істориків СРСР він був «вірний агент і шпигун» американських імперіалістів (М. Климпотюк)². Подібні погляди відстоювали історики Чехословаччини тоталітарного періоду. Зокрема, І. Ванат твердив, що перший губернатор «піддався ілюзіям чехословацької державності»³. І. Кремпа назвав Г. Жатковича «лідером буржуазної закарпатоукраїнської еміграції в США»⁴. Об'єктивніше політичну діяльність і погляди першого губернатора Закарпаття висвітлюють сучасні історики. І. Ковтун (США) писав, що Г. Жаткович – «... найздібніший підкарпаторусинський працівник в Америці»⁵. Сильний, незалежний опонент чехословацької бюрократії, рівного якому на політичній арені краю не було, – так оцінив Г. Жатковича науковець І. Поп⁶ (Хеб, Чеська Республіка). «Г. Жаткович був людиною поміркованих поглядів і бажав добра населенню Підкарпатської Русі», «стояв загалом на прогресивних позиціях», стверджував І. Гранчак (Ужгород)⁷.

Вивчення політичної діяльності Г. Жатковича має також практичний аспект. Звичайно, вплив навчального потенціалу історії у практиці державного будівництва в сьогднішній Україні є доволі опосередкованим. Досвід попередніх поколінь політикам відомий в загальних рисах і не використовується. Зокрема це стосується такого питання, як адміністративна реформа. Про неї говорять з самого початку української незалежності. Нового змісту й політичного значення дискусії із зазначеного питання набули в зв'язку з федералістськими прагненнями політиків півдня і сходу України. Оскільки Україна прагне до західної моделі організації держави, варто проаналізувати цікавий досвід спроби перенесення зразку федералізму США в Закарпаття після Першої світової війни, яку здійснив Г. Жаткович.

Враховуючи все вищезазначене, в даній статті автори роблять спробу аналізу політичної діяльності Г. Жатковича в 1918–1921 рр.

Григорій-Ігнатій Жаткович (1886–1967 рр.) народився в с. Голубине Свалявського округу Березької жупи Угорського королівства. У п'ятирічному віці він потрапив до США, початкову і середню освіту здобув у Нью-Йорку. Навчався в коледжі Св. Вінцента (Нью-Йорк), в Коледжі Св. Духа (Пітсбург), в Пенсільванському університеті (Філадельфія). Його батько – Павло Жаткович – був одним з впливових представників русинської еміграції, співзасновником «Соединенія греко-католических руських братств»⁸, видавав газету «Американський руський вісник». Завершивши навчання, Г. Жаткович працював юрисконсульту корпорації «Дженерал Моторс» й не брав участі у справах русинської громади до літа 1918 р. Саме тоді Американська народна рада угро-русинів, що прагнула вплинути на процес визначення державно-правового статусу, Закарпаття, звернулася до Г. Жатковича з проханням допомогти виробити меморандум для президента США В. Вільсона з проханням підтримки і допомоги.

Г. Жаткович вважав русинів окремою національністю, і тому першою вимогою його меморандуму, затвердженого 1 жовтня 1918 р. АНРУР, було: «щоб наш угро-руський народ визнали окремим і, якщо це буде можливо, цілком незалежним народом». Якщо це виявиться неможливим, передбачалось об'єднання на основі автономії з яким-небудь слов'янським народом чи автономія у складі Угорщини. Ознайомившись з цими вимогами, президент В. Вільсон 21 жовтня 1918 р. визнав перший і третій проекти непрактичними. За його порадою, Г. Жаткович та інші представники АНРУР встановили контакти з лідерами визвольних рухів народів Центрально-Східної Європи. Г. Жаткович взяв участь 23–26 жовтня 1918 р. у Філадельфії в роботі зборів Центральноєвропейської унії, 25 жовтня – вів переговори з її головою – Т. Г. Масариком про «можливість федерації між русинами і чехословаками». Т. Г. Масарик висловив свою згоду. Домовленості Г. Жатковича підтвердила АНРУР на своєму засіданні в Скрантоні 12 листопада 1918 р., а також плебісцит американських русинів 20 грудня 1918 р.⁹

У цей час політичні погляди лідерів русинів-українців в Закарпатті були неоднозначними. 7 січня 1919 р. за злуку з ЧСР висловилося Пряшівська народна рада (завдяки цьому й ініціативі русинів США, країни Антанти починають підтримувати ідею включення краю до складу ЧСР, а

12 січня 1919 р. війська Чехословаччини вступили до Ужгорода). З іншого боку, 8 січня 1919 р. в с. Ясіня була проголошена самостійна Гуцульська республіка (існувала до 11 червня 1919 р.), що декларувала бажання приєднатися до соборної Української держави. Крім того, на зборах в Хусті 21 січня 1919 р. представники центру і сходу Закарпаття висловились за приєднання регіону до складу України¹⁰.

Але державний статус Закарпаття насамперед залежав від Паризької мирної конференції, що з ініціативою американських русинів була ознайомлена 5 лютого 1919 р. Е. Бенешом, а пізніше – діячами АНРУР Г. Жатковичем і Ю. Гардошом, які 17 лютого зустрілись з виконуючим обов'язки голови американської місії з Е. Гаусом, 24 лютого – з представником Франції А. Тардьє. Свою концепцію політичного статусу Закарпаття у складі Чехословаччини («Чотирнадцять пунктів»), 3 березня 1919 р. Г. Жаткович і Ю. Гардош вручили прем'єру ЧСР, голові її делегації на мирній конференції, К.Крамаржу, 10 березня 1919 р. – президенту Чехословаччини Т.Г. Масарику, 15 березня 1919 р. – представникам Ужгородської народної ради. «Чотирнадцять пунктів» Г. Жатковича були відбитком американського федеративного устрою. Зразком майбутнього статусу краю в складі ЧСР Г. Жатковичу слугували права штатів в США. Суть пропозицій політика відбита у наступних пунктах: «Русини становлять незалежну державу в Чехо–словацько–руській республіці», «Угорсько–руська держава буде самостійною в усіх питаннях управління та у внутрішніх справах», її кордони мали бути встановлені на етнічному принципі, «Ця тимчасова або *de facto* Руська держава буде управлятись угро–руським міністром, якого призначить президент Чехословацької Республіки». Суперечки між Руською державою і Чехословаччиною мала вирішувати Ліга Націй¹¹.

Зазначені пропозиції Г.Жатковича були розроблені в період, коли західну частину краю контролювали війська Чехословаччини, а центр і схід – угорська адміністрація. Тільки 23 квітня 1919 р. війська ЧСР почали займати опорні пункти в регіоні. Очевидно Г.Жаткович не був про це повідомлений, тому що в кінці квітня 1919 р. він їде до Парижу з метою здобути від Антанти дозвіл для чехословацьких військ на окупацію території русинів на захід від р. Уж¹².

Поступово серед політиків Закарпаття все більшого поширення набуває ідея приєднання краю до складу Чехословаччини. 8 травня 1919 р. 200 делегатів з Пряшева, Ужгорода, Хуста утворили Центральну руську народну раду. Її головою обрали А.Бескида, а почесним головою – Г. Жатковича. На її засіданнях 9–16 травня 1919 р. фактично була схвалена і деталізована політична концепція Г.Жатковича. Його передбачалось призначити «організуючим міністром Руського штату»¹³. 23 травня 1919 р. в Празі Г.Жаткович і А.Волошин на чолі відповідної делегації з представників Закарпаття передали рішення ЦРНР президенту Чехословаччини.

Г. Жаткович залишився в Празі з метою детальної розробки проекту статусу Закарпаття в складі ЧСР. Незабаром розпочались його наради з Т.Г. Масариком, які були припинені з початком війни Чехословаччини з Радянською Угорщиною.

Зазначимо також, що з огляду на дуже важку ситуацію в Закарпатті, 6 червня 1919 р. в краї була проголошена військова диктатура. Вона діяла до 9 січня 1922 р. Військовим диктатором став командуючий східної групи чехословацької армії, французький офіцер, генерал Е.Ш.А.Еннок, а 31 грудня 1919 р. – генерал Паріс¹⁴.

Після завершення чехословацько–угорської війни переговори Г. Жатковича і президента ЧСР продовжились. Вони тривали 10 липня, 13 липня, 17 липня, 22 липня 1919 р. Г. Жаткович певним чином видозмінив свої «Чотирнадцять пунктів». Згідно з поданим Т.Г. Масарику на перших зустрічах у липні 1919 р. меморандумом «Про нову організацію», держава русинів повинна була називатись «Русинія». Її мав очолювати губернатор. Він повинен призначати секретарів (або міністрів) внутрішніх справ, культури і шкіл, транспорту і пошти, фінансів, сільського господарства і лісової справи, міністра праці, без портфеля, юстиції, а крім того – трьох жупанів. Русинія мала бути поділена на 20 округів. З кожного з них мусив бути делегований один представник у парламент ЧСР. Із кожного округу мали бути відправлені також два представники в малий парламент в Ужгороді, який «має приймати всі рішення, що стосуються місцевих справ». Кордони Русинії повинні були встановлюватись за етнічним принципом¹⁵.

22 липня 1919 р. Г.Жаткович обговорив з Т.Г. Масариком умови майбутнього Сен-Жерменського договору, в якому мав бути закріплений правовий статус Закарпаття. Цікаво, що під час цього обговорення Г. Жаткович погодився з концепцією статусу Закарпаття в Сен-Жерменському договорі, яку розробив Е. Бенеш. Зазначена концепція передбачала надати Закарпаттю статус автономної території в унітарній Чехословацькій республіці, а не статус держави – складової частини федеративної Чесько–словацько–руської республіки. Не погодився Г. Жаткович з прагненням

.....
конференції встановити остаточний кордон між Словаччиною і Закарпаттям по р. Уж, що залишало Пряшівщину (українська етнічна територія) в управлінні Братислави. З метою попередити це, політик поїхав знову до Парижа, де 24 липня 1919 р. вів переговори з Е.Бенешем. Останній обіцяв просити конференцію про встановлення тимчасового кордону між Словаччиною і Закарпаттям.¹⁶

На нараді Г. Жатковича з президентом ЧСР і її міністром внутрішніх справ А. Швеглою 29 липня 1919 р. обговорювались конкретні форми організації управління в Закарпатті. Було вирішено під час військової диктатури утворити Цивільне управління Підкарпатської Русі, дорадчим органом якого стане Директорія. Крім того, було домовлено, як відзначав Г. Жаткович 12 серпня 1919 р. в листі до ЦРНР, що до Руської держави буде входити Любовенський округ Спишської жупи, північна частина Шаришської і Земплинської жупи, північна, центральна і східна частини Ужгородської жупи, вся Бережанська, Мараморошська і Угочанська жупи¹⁷.

У контексті виконання цих домовленостей, головою політичного управління (адміністратором) Закарпаття 1 серпня 1919 р. було призначено чеського чиновника Я. Брейху, а 7 серпня 1919 р. президентом Директорії став Г.Жаткович¹⁸. Незабаром останній виїхав до США з метою забезпечити подальшу співпрацю емігрантів і русинів – українців в Закарпатті.

Державну приналежність Закарпаття в складі ЧСР і правовий статус краю було закріплено 10 вересня 1919 р., коли Чехословаччина підписала в Сен-Жермен-ан-Ле з країнами Антанти договір про національні меншини. У ньому визначались основи статусу меншин в складі ЧСР під протекцією Ліги Націй на основі громадянської рівноправності представників меншин, забезпечення автономії території «русинів на південь від Карпат».

У цей час Г. Жаткович перебував в США. 15–16 вересня 1919 р. він звітував в Гомстеді на конгресі американських русинів про процес приєднання Закарпаття до складу ЧСР, гарантії автономного статусу краю.

Після повернення в Чехословаччину Г.Жаткович активно включився до розробки першого внутрішньодержавного нормативного акту ЧСР, що регулював правовий статус Закарпаття - «Генерального статуту про організацію та адміністрацію Підкарпатської Русі, приєднаної Паризькою мирною конференцією до Чехословацької республіки». 13, 16, 21 і 30 жовтня 1919 р., а також 4 і 10 листопада 1919 р. з цього приводу відбулись переговори між Г. Жатковичем, Т.Г.Масариком, А. Швеглою і Я. Брейхою. 14 листопада 1919 р. Г. Жаткович виїжджає до Ужгороду¹⁹.

«Генеральний статут про організацію та адміністрацію Підкарпатської Русі...» уряд ЧСР оприлюднив 18 листопада 1919 р. У ньому повторювались статті договору про статус меншин, що стосувались Закарпаття, повідомлялось про заснування посади адміністратора краю і його дорадчого органу – Директорії. Постанова вперше вводила назву території – «Підкарпатська Русь», дозволялось вживати назву «Русинсько»²⁰. Проте, залишалось відкритим питання кордонів Словаччини і Закарпаття.

Видання зазначеного нормативного акту свідчило про бажання уряду ЧСР виконувати свої міжнародні зобов'язання. Але в їх практичному втіленні було багато непослідовності з боку Праги. Так, посвідчення про призначення деяких членів Директорії (Г. Жатковича і Є. Пузи) не надійшли, як і схвалені урядом «Статуту Директорії», які надавали їй право вето на призначення урядовців краю²¹.

Загалом члени Директорії (А. Волошин, Ю. Брацайко, Е. Торонський, Ю. Гаджега) були призначені тільки 29 листопада 1919 р. 2 грудня 1919 р. Директорія склала присягу вірності ЧСР. Проте ні Е. Еннок, ні Я. Брейха не рахувались з Директорією. У свою чергу, Г. Жаткович, вихований в душі американської активності, свободи і представницької демократії, не хотів і не міг виконувати роль маріонетки. Це вело до відкритого конфлікту між Директорією, адміністратором і військовим диктатором²².

Діяльність Г. Жатковича на посаді президента Директорії Закарпаття була спрямована на політику реального впровадження автономії у краї, на прагнення взяти в свої руки владні важелі. Це показали перші рішення Директорії. 22 грудня 1919 р. була прийнята її політична програма. Вона вимагала видання конституції підкарпатських русинів, звільнення східної частини Закарпаття від румунських окупантів, зміну старого угорського законодавства новим, розбудови практичної й економної адміністративної системи, розширення самоврядування населених пунктів, введення прямого загального виборчого права з таємним голосуванням, забезпечення свободи слова і преси, свободи об'єднань і іншої політичної діяльності²³. Крім того, 22 грудня 1919 р. Директорія Підкарпатської Русі вимагала надати їй права призначити 15 осіб із краю депутатами до Національних зборів Чехословаччини, відмінити рішення про призначення Я. Брейхи адміністратором. 24 грудня 1919 р. Директорія прийняла постанову про необхідність заснування в

Ужгороді руського університету на базі єпископського богословського ліцею²⁴. Також 24 грудня 1919 р. були прийняті «Статути Директорії автономної Підкарпатської Русі». Серед їх найголовніших положень слід відзначити наступні: «Директорія має прелімінарне право вето при призначенні і звільненні всіх службовців...» (§3), «Обов'язком Директорії є приготувати все в автономних і загальних справах потрібні законопроекти, ті власному руському сейму запропонувати і провести» (§5), «Урядовою мовою є мова малоруська, тобто рідна мова підкарпатських русинів з етимологічним правописом» (§6). На засіданнях 16–17 січня 1920 р. Директорія підтвердила необхідність реалізації зазначеної програми²⁵.

Оскільки непорозуміння між представниками ЧСР і Директорією мали вирішуватись в Празі, Г. Жаткович знову розпочинає наради з керівництвом Чехословаччини. Так 19 січня 1920 р. Г. Жаткович й інші члени Директорії радилися з міністрами ЧСР Е. Бенешом, А. Швеглюю і М. Годжою. Вони домовились про створення конституційної, територіальної та адміністративної комісії. Але 27 січня 1920 р. змогла розпочати роботу тільки територіальна комісія. Саме тоді представник словацьких депутатів Національних зборів ЧСР Ф. Грушовський заявив, що Словацький клуб (фракція) вирішив добровільно віддати Закарпаттю частину Ужгородської жупи і незначну частину Земплинської жупи. Директорія з цим не погодилась і територіальна комісія більше не збиралась²⁶.

Свій план подолання політичної напруженості в Закарпатті Г. Жаткович і інші члени Директорії виклали 28 січня 1920 р. в листі до уряду і президента ЧСР. Зокрема, вони ставили вимогу щодо скасування посади адміністратора і Директорії, призначення замість них повновладного губернатора, ліквідації військового стану, призначення міністра у справах Закарпаття. На нараді, що відбулась 29 січня 1920 р. за участю уряду і діячів Закарпаття, Т.Г. Масарик відхилив ці вимоги. На наступній нараді 10 лютого 1920 р. президент ЧСР пояснив вживання назви території. Він відзначив: «Уряд буде дотримуватися, як офіційної, назви «Підкарпатська Русь» тому, що ця назва точно відповідає мирному договору, котрий говорить про територію на південь від Карпат, а отже, під Карпатами». На зазначеній нараді президент ЧСР виступив з ініціативною створення Підкарпатського відділення в Президії міністерської ради. Незабаром його очолив міністерський радник В.Палліер. Зрештою, це також не задовольнило представників Директорії. 14 лютого 1920 р. в листі уряду Г.Жаткович знову повторив свої попередні вимоги, а 19 лютого 1920 р. голова Директорії, і 2 березня її члени подали у відставку²⁷.

Незважаючи на невизначеність обсягів і терміну практичної реалізації автономного управління в Закарпатті, права краю були закріплені в конституції ЧСР від 29 лютого 1920 р., яка, в основному, випливала з відповідних положень договору про меншини, проте ставила діяльність автономних структур (губернатор і сейм) Закарпаття під контроль Праги. Конституція закріпила офіційну назву краю в складі ЧСР – «Підкарпатська Русь».

Відставка Директорії викликала кризу у відносинах Праги з політиками краю. З метою її вирішення, після тривалих переговорів, уряд ЧСР запропонував Г.Жатковичу посаду губернатора Закарпаття. Порадившись з А.Волошином, Ю.Брашайком і Є.Пузою, він прийняв цю пропозицію з умовою, що справа кордонів Закарпаття буде вирішена договором між конституційним урядом і парламентом ЧСР і сеймом краю²⁸.

Призначення Г.Жатковича на посаду тимчасового губернатора Закарпаття відбулось 5 травня 1920 р. 14 травня 1920 р. віце-губернатором краю став П.Еренфельд (за національністю – чех)²⁹.

Правовий статус губернатора було закріплено в розпорядженні уряду «Про зміну Генерального статуту Підкарпатської Русі» від 26 квітня 1920 р. Загалом він містив ряд важливих відмінностей в автономній організації краю, порівняно з конституцією. Запроваджувалась посада віце-губернатора й Губерніальна рада. Голова регіону – губернатор, який призначався президентом на пропозицію уряду, мав суттєві повноваження, але міг їх реалізувати лише при підтримці віце-губернатора. Саме останній очолював місцеву адміністрацію. Губерніальна рада (10 осіб), введена замість Директорії, була дорадчим органом Цивільного управління³⁰.

У такий спосіб Г. Жаткович отримав новий титул, що не додало йому нової влади. Цікаво, що Губерніальна рада не була ніколи скликана³¹.

Не було вирішено і питання терміну проведення виборів до найважливішої складової автономії – сейму. 10 травня 1920 р. в Ужгород був відправлений міністерський радник В. Палліер. Його завданням було ознайомитися з умовами і рекомендувати голові Ради міністрів подальші дії. Переговори В. Паллієра з місцевими політиками виявили, що проти призначення Г. Жатковича на посаду губернатора виступають Інтернаціональна соціалістична партія Підкарпатської Русі,

Центральна руська народна рада А.Бескида, підтримують – Русинська соціал-демократична партія (Я. Остапчук, Є. Пуза, С. Клочуряк), Русинська національно-соціальна партія (М. Брашайко, П. Медвіц), Центральна руська народна рада А.Волошина. У середині травня 1920 р. на засіданні уряду ЧСР було зроблено висновок, що Закарпаття ще не достатньо зміцнене, тому потрібно бути обережним в питанні виборів та автономії. Уряд побоювався перемоги на майбутніх виборах проугорськи налаштованих політиків і комуністів³².

В Ужгород Г. Жаткович прибув 19 червня 1920 р., вже після підписання Тріанонського договору між країнами Антанти, її союзниками й Угорщиною (4 червня 1920 р.), що закріплював визнання Будапештом факту приєднання Закарпаття до складу ЧСР. Напередодні приїзду губернатора, 18 червня 1920 р., в Ужгороді розпочався загальний страйк протесту щодо призначення Г.Жатковича на найвищу посаду в краї³³. Страйк, організований Міжнародною соціалістичною партією Підкарпатської Русі, тривав до 20 червня 1920 р.

У діяльності Г.Жатковича на посаді губернатора пріоритетними були державно-правові питання. У прагненні досягти автономії на зразок штатів у Північній Америці він зіткнувся з централізмом чехословацької державної системи, що прагнула забезпечити самоврядування тільки на рівні населеного пункту, але не регіонів³⁴.

Підставою такої політики Праги була суспільно-політична нестабільність в Закарпатті. Так в Закарпатті посилювались прояви іредентизму серед колишніх угорських урядовців. У зв'язку з перебуванням влітку-восени 1920 р. в безпосередній близькості від кордонів ЧСР у Галичині Червоної армії Росії, Міжнародна соціалістична партія Підкарпатської Русі очікувала створення революційної ситуації і підпільно створювала озброєні загони³⁵.

У таких складних умовах Г.Жаткович продовжив підготовку запровадження автономії в Закарпатті. Він розробив проект – «Виборчий закон Сейму Підкарпатської Русі» (14 серпня 1920 р.), проект тимчасового регламенту Губерніальної ради краю (20 серпня 1920 р.). На федеративних основах державного устрою ґрунтувався виходив «Закон про конституцію Підкарпатської Русі», розроблений Г. Жатковичем у вересні-жовтні 1920 р. Відносини Закарпаття й інших частин Чехословаччини мав регулювати договір між Національними зборами ЧСР і Сеймом Підкарпатської Русі. Останній мав складатися з 45 осіб. Право бути обраним до нього мали особи з 30 років. Перший виборчий період сейму повинен був тривати три роки, кожен наступний – шість років. Губернатор на заклик президента ЧСР скликав сейм в Ужгороді. До компетенції сейму мали належати мовні справи, шкільні, релігійні, місцевого (внутрішнього, адміністративного) управління, юстиція. Губернатор був зобов'язаний на вимогу сейму відповідати на інтерпеляції його депутатів. Губернатора призначав президент ЧСР з трьох кандидатів, запропонованих сеймом. Губернатор в автономних справах був відповідальний перед сеймом. Також проект передбачав, що край вишле своїх представників до парламенту Чехословаччини. Очевидно, ці проекти Г.Жаткович подав прем'єр-міністру Я. Черни 14-16 жовтня 1920 р. під час його приїзду в Закарпаття³⁶.

Відповіді на свої проекти губернатор не отримав. Уряд ЧСР побоювався прецеденту з наданням автономного статусу одній спільноті, а вірніше – подібних вимог з боку інших спільнот, що, на думку уряду, могло призвести до втрати територіальної цілісності країни. У зв'язку з цим Прага прагнула спочатку до створення передумов лояльності до режиму, і лише тоді була готова розглядати можливість надання автономії Закарпаттю, поставивши діяльність її інституцій в повну залежність від вищих органів влади ЧСР. Так в оточенні прем'єр-міністра Я. Черни було розроблено проект «Закону про конституцію Підкарпатської Русі» (датований 12 жовтня 1920 р.), що передбачав централізовану модель відносин Праги і Закарпаття³⁷.

В умовах політичної кризи у вересні-грудні 1920 р. уряд ЧСР не міг діяти інакше. Чеські й німецькі націоналістичні демонстрації в прикордонні і Празі, спроба насильницького захоплення влади комуністами і загальний страйк у грудні 1920 р. зумовили продовження заходів по зміцненню правопорядку. Зокрема, 3 січня 1921 р. була призупинена діяльність судів у Словаччині і Підкарпатській Русі і в тих чеських землях, де були страйки³⁸.

Ще одним приводом для незадоволення політиків Закарпаття стала підготовка до проведення перепису населення, а саме, окремі дії урядовців в Словаччині в цьому процесі. Так 4 лютого 1921 р. М. Славік (земплінський жупан) видав листівку, де вказувалось, що «в Словаччині немає ніякого русина ані руснака, а є лише словаки греко – католицької віри.» Руську агітацію М. Славік вважав продуктом проугорської пропаганди, спрямованої проти словаків. Протест Г.Жатковича в листі уряду від 14 лютого 1921 р.³⁹ залишився без відповіді, що викликало розчарування губернатора. Так 26 лютого 1921 р. в газеті «Prager Tagblatt» було опубліковано інтерв'ю Г. Жатковича: «Я губернатор

.....
тільки за титулом, в дійсності я американський громадянин, який на бажання Масарика взявся за завдання організувати Підкарпатську Русь... Як член пражського уряду, можу сказати, що до сьогодні ані один з моїх міністерських колег немає уявлення про те, який вид автономії має отримати Підкарпатська Русь. Також не знаю нічого про термін виборів.»⁴⁰

З огляду на загальмування процесу реалізації автономних прав краю, не досягнувши остаточного встановлення кордонів Закарпаття зі Словаччиною, 16 березня 1921 р. Г. Жаткович подав у відставку з посади губернатора⁴¹.

Це була своєрідна форма протесту й водночас спроба прискорити надання автономних прав своїй батьківщині. Уряд виявився в дуже складній ситуації. З одного боку, право прийняти відставку мав президент ЧСР, але він тимчасово в політичній діяльності участі не брав у зв'язку з важкою хворобою (січень–квітень 1921 р.). Негайно провести вибори в Закарпатті уряд теж не міг дозволити. Так 28 березня 1921 р. в листі до канцелярії президента республіки, П. Еренфельд не радив проводити вибори у зв'язку з великою більшовицькою і проугорською агітацією, відсутністю консолідації політичного життя серед русинів⁴².

Тому уряд формально не реагував на прохання Г. Жатковича, не повідомив про нього пресу, вичікував на можливі переговори з губернатором Закарпаття.

12 квітня 1921 р. відбулись переговори Г. Жатковича і Т. Г. Масарика, а 13 квітня в листі на ім'я уряду ЧСР губернатор Закарпаття виклав свої вимоги щодо подолання кризових явищ в краї⁴³. Згідно з вимогами губернатора, уряд ЧСР при розробці конституції Закарпаття мав взяти за основу проект Г. Жатковича, розроблений у серпні–жовтні 1920 р., провести консультації з політичними партіями краю, зробити заяву про тимчасовий характер адміністративного словацько–закарпатського кордону.

Виконанням однієї з вимог Г. Жатковича було скликання Я. Черни наради представників партій Закарпаття з урядом в Празі (22–29 квітня 1921 р.). Переговори не принесли бажаного наслідку ані для уряду, ані для закарпатської політики. Усі політичні партії проводили подібні вимоги, як і Г. Жаткович⁴⁴.

У відповіді Г. Жатковичу 29 квітня 1921 р. більшість вимог губернатора прийнято не було, зокрема щодо питання кордону між Словаччиною і Закарпаттям⁴⁵.

Внаслідок цього, 3 травня 1921 р., під час останньої розмови з прем'єр-міністром Я. Черни Г. Жаткович наполягав на своїй відставці, що 13 травня 1921 р. була прийнята. «Це є історія, і мушу сказати сумна історія», – згадував Г. Жаткович⁴⁶.

26 липня 1921 р. перший губернатор залишив свій рідний край. Після повернення в США він продовжував боротися за виконання урядом ЧСР своїх зобов'язань щодо автономії краю, брав участь в роботі різних організацій американських русинів.

Цікаво, що національно–політичні погляди Г. Жатковича в подальший період зазнали змін. У 1930–х рр. Г. Жаткович змінив свої погляди відносно окремої русинської нації, визнав «єдність» русинів з російським народом. У період Другої світової війни він відмовився від своїх античехословацьких поглядів, зустрічався з представниками чехословацького уряду в еміграції (Е. Бенеш, Я. Масарик), погодився допомагати їм у справі відновлення ЧСР. Але відомо й те, що в 1950 р. під час розмови з П. Стерчо в Пітсбурзі Г. Жаткович заявив: «кожній культурній людині ясно, що з етнографічної точки погляду Закарпаття українське, і висловив жаль із приводу колишньої «мовної», а з того впливаючої і політичної внутрішньої боротьби»⁴⁷.

Отже, Г. Жаткович зробив значний внесок у приєднання Закарпаття до складу ЧСР, однак своєї головної мети – автономії краю і встановлення його етнічних кордонів – він досягти не зміг. Територія українців в ЧСР залишалась і далі адміністративно розділеною. Цікаво, що «Руська країна» в складі Угорщини мала становити 17 945 кв. км., а автономна Підкарпатська Русь в ЧСР включала тільки 12 617 кв. км. Зокрема, Пряшівщина (близько 4 тисяч кв. км.) була передана під юрисдикцію словацьких адміністративних одиниць, Мармарошину (близько 2 тисяч кв. км.) – Румунії.

Не зміг Г. Жаткович консолідувати навколо своєї програми й місцевих політиків Закарпаття. Він був прихильником або близьким до українського руху, що викликало проти нього ненависть русофільських чеських політиків та місцевих русофілів. Сама ж програма Г. Жатковича перевищувала можливості тодішнього підкарпатськорусинського суспільства, яке не було здатне організуватись для важкої боротьби за автономію. Не враховував Г. Жаткович і те, що в умовах Центральної Європи зовсім інші політичні традиції, політична система будується не на чистому листі паперу, а з урахуванням глибоких етнократичних традицій.

Загалом, відставка Г. Жатковича була великою втратою для Закарпаття, оскільки в його особі чехословацька бюрократія мала сильного, незалежного опонента, рівного якому на політичній арені краю не було. Однак в краї залишилася його автономістська програма, яку поступово прийняли всі політичні партії Закарпаття.

Звичайно, політична діяльність Г. Жатковича в 1918–1921 рр. досліджена ще не повністю. Науковцям необхідно вивчити соціально–економічні та культурно–освітні напрямки роботи першого губернатора Закарпаття.

Отже, Г. Жаткович не зміг перенести американський зразок федералізму в Закарпаття. Він не врахував довготривалість процесу становлення управлінської системи в США, економічні передумови, інший менталітет народу. Що має «копіювати» сучасна Україна: чехословацький централізм чи американський федералізм? На нашу думку, їх перенесення в наше доволі відмінне суспільство є недоцільним. Однак врахувати демократичні принципи організації державної влади і правового суспільства в ЧСР і США, безумовно, потрібно. В Україні потрібні комплексні реформи, які мають торкатись не тільки перерозподілу управлінських повноважень на структурних ланках влади, але й створювати економічні передумови широкого самоврядування регіонів, враховувати культурні особливості історичних земель України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Peroutka F. *Budování státu. III – IV (1920-1922)*– Praha, 2003. – S. 685; 2. Климпотюк М. Підступи американських імперіалістів на Закарпатті. – Ужгород, 1952. – С. 48; 3. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга перша (1918-1938). – Братислава, 1979. – С. 84, 130; 4. Кремпа І. За интернациональное единство революционного рабочего движения Чехословакии. – М., 1979. – С. 44; 5. Kovtun I. *Masarykův triumf. Příběh konce velké války.* – Praha, 1991. – 542 s. – S. 412; 6. Поп І. *Энциклопедия Подкарпатской Руси.* – Ужгород, 2001. – С. 172; 7. Гранчак І. Соціальна і політична боротьба. // Нариси історії Закарпаття. Т.2. (1918-1945).-Ужгород, 1995.-С.141; 8. Кампов П. Політична діяльність підкарпаторусинських емігрантів США у злуці Підкарпатської Русі з Чехословаччиною (1918 – 1919 рр.). // Закарпаття в складі Чехословаччини: проблеми відродження і національного розвитку. – Ужгород, 1999. – С. 42; 9. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.–S. 1–3; Пап С. Історія Закарпаття. Том III.–Івано–Франківськ, 2003.–С. 611; 10. Гранчак І., Пальок В. Місто над Ужем. Історичний нарис. – Ужгород, 1973.–С. 99; Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919 – 1939 роках.–Ужгород, 2001.–С. 133; 11. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини...–С. 83–85, 93 – 94; 12. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 6; 13. Švorc P. Podkarpatskí Rusíni a ich vyrovnanie sa s česko – slovenskou štátnosťou // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. - Praha, 1999. – Sv. 1.–S. 196; 14. Krempa I. Přípojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 730; 15. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 9; Vzájemna neoficiální korespondence T.G.Masaryka s Eduardem Benešem z doby parizských mírových jednání (říjen 1918-prosinec 1919). – Praha, 1994. – Cesta druhá. - S. 312 – 314; 16. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 10; 17. Národní archiv, Praha. Fond Předsednictvo ministerske rady. – Karton 225. – Signatura: 528; Державний архів Закарпатської області. –Ф. 670. –Оп. 1.–Спр. 28.–Арк. 1 - 2, 3; 18. Švorc P. Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920) // Česko–slovenská historická ročenka.–1997. –Brno. – S. 56; 19. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 18–20; 20. Raušer A. Přípojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. // Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – S.70; 21. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 20–21; 22. Krempa I. Přípojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 729; Поп І. *Дějiny Podkarpatské Rusi v datech.* – Praha, 2005. – S. 304, 305; 23. Krempa I. Přípojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 731; 24. Archiv Ústavu T.G.Masaryka.–Fond T.G.Masaryk.–R.–Krabice 403.–Složka 22 a. Podkarpatská Rus. 1920; Archiv Ústavu– Fond. T.G.Masaryk – R.– Krabice číslo 400. – Signatura 3. Podkarpatská Rus. 1920; ДАЗО. – Ф. 670. – Оп. 1. – Спр. 3.–Арк. 1; ДАЗО. – Ф. 670. – Оп. 1. – Спр. 4.–Арк. 2 – 3; ДАЗО. – Ф. 670. – Оп. 1. – Спр. 12.–Арк. 1 - 2; 25. ДАЗО. – Ф. 670. – Оп. 1. – Спр. 2.–Арк. 1 - 4; ДАЗО. – Ф. 670. – Оп. 1. – Спр. 3.–Арк. 20 – 23 зв; 26. Švorc P. Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920) // Česko–slovenská historická ročenka.–1997. –Brno. – S. 57; 27. Krempa I. Přípojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 732; Archiv Ústavu T.G.Masaryka.–Fond T.G.Masaryk.–R.–Krabice číslo 400.–Složka 3. Podkarpatská Rus. 1920; 28. Žatkovič G.I. *Otkrytie–expoze Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 22; 29. Archiv Ústavu T.G.Masaryka.–Fond T.G.Masaryk.–R.–Krabice číslo 402.–Složka 11. Podkarpatská Rus. 1923 / 3. kvíten, březen; 30. Віднянський С.В. Політичні процеси в Закарпатті. // Політична історія України. XX століття: У 6 т. – К., 2002-2003. – Т.5: Українці за межами УРСР (1918 - 1940). – К, 2003. –*******

С. 641; 31. Peška Z. Národní menšiny a Československo. – Bratislava, 1932. – 233 s. – S. 215; 32. Кремпа И. За интернациональное единство революционного рабочего движения Чехословакии. – М, 1979.–С. 83–84; 33. Нариси історії Закарпаття. ... – С. 141 - 142; 34. Krempa I. Připoení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 736; 35. Віднянський С. Закарпаття у складі Чехословацької республіки: формування державних структур і громадсько-політичне життя в краї у 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 6. – К., 2000. – С. 299; Пруниця С.Ю. Червоний сенатор. – Ужгород, 1984. – С. 41; 36. Národní archiv, Praha. Fond Předsednictvo ministerske rady. – Karton 133.–Složka 243; Archiv Ústavu T.G.Masaryka.–Fond T.G.Masaryk.–R.–Krabice číslo 401.–Složka 5. Podkarpatská Rus; 37. Archiv Ústavu T.G.Masaryka.–Fond T.G.Masaryk.–R.–Krabice číslo 401.–Složka 5. Podkarpatská Rus; 38. Peroutka F. Budování státu. III – IV (1920-1922)– Praha, 2003. – S. 464; 39. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини...– С. 128 – 129; 40. Krempa I. Připoení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 735; 41. Žatkovič G.I. Otkrytie–expozé Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 25; 42. Krempa I. Připoení Zakarpatské Ukrajiny k Československu. // Československý časopis historicky. – Ročník 26. 1978. - Číslo 5. - S. 734; 43. Žatkovič G.I. Otkrytie–expozé Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 25; Archiv Ústavu– Fond. T.G.Masaryk – R.– Krabice číslo 401. – Signatura 4. Podkarpatská Rus. 1921 / 1; 44. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. – Praha, 2005. – S. 316; 45. Archiv Ústavu– Fond. T.G.Masaryk – R.– Krabice číslo 401. – Signatura 4. Podkarpatská Rus. 1921 / 1; 46. Žatkovič G.I. Otkrytie–expozé Dr. G.I.Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi.–Homestead, 1921.– S. 25. ; 47. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси.–Ужгород, 2001.–С. 172–173; Стерчо П. Карпато–Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках.–Львів, 1994.–С. 19.

О.П. Прищепя

Г. КОСМІАДІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ РІВНОГО ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РР.

Події минулого, ХХ століття, продовжують знаходити відгомін у нашому сьогоденні. Цілком зрозуміло, щороблячи виважені кроки на шляху до реальної незалежності Української держави, варто спиратися на історичний досвід. Особливо тоді, коли йдеться про переломні періоди нашого минулого – насамперед революційні потрясіння, воєнні лихоліття.

Одним із таких періодів є Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр. Як відомо, вона супроводжувалася не лише руйнівними політичними конфліктами її учасників, а й наповнювалася особливим змістом культурно-освітнього життя, до якого були причетні широкі маси населення.

Метою даної наукової розвідки є спроба аналізу освітньо-культурного середовища Рівного доби Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. крізь призму діяльності Георгія Косміаді, відомого в 20-30-х рр. ХХ ст. художника, митця-артиста, вчителя малювання навчальних закладів міста.

Джерельною базою дослідження слугували насамперед особиста колекція документів Г.Косміаді та художніх робіт його учнів, яку в 1992 р. до Рівненського краєзнавчого музею передала дочка художника – Надія Косміаді. Окрім того, були використані збірки документів державних установ та навчальних закладів, які діяли в місті у 1917-22 рр., що зберігаються у державному архіві Рівненської області.

Зауважимо, що колекція Г. Косміаді (насамперед її документальна частина) частково вже аналізувалася на сторінках місцевих періодичних видань та досліджень з історії Рівного і оприлюднювалася на науково-практичних конференціях¹. Окрім того, значна частина колекції неодноразово виставлялася в стінах Рівненського обласного краєзнавчого музею. Істотна частина збірки Г.Косміаді представлена в сучасній музейній експозиції, присвяченій історії Рівного. Однак ще раз переконаєшся в потребі її поглибленого вивчення, особливо, коли йдеться про такий складний період історії, як події 1917-20 рр.

Познайомитися з волинською землею Г.Косміаді довелося у 1916 р., в розпал Першої світової війни. На той час тридцятилітнього уродженця Кавказу, який з 1905 р. проживав у Москві, мобілізували на фронт. Оскільки Георгій був людиною суто цивільною, а до того ж творчою (навчався живопису у відомих художників Серова і Хрушова – хранителів Третяковської галереї в Москві, працював помічником міського архітектора і наглядав за ремонтом і будівництвом міських споруд)², його направили в санітарно-технічний відділ Комітету Південно-Західного фронту